

A Felvidék szerepe a magyar tudományosságban

A Felvidék szerepe a magyar tudományosságban címet viselte az a konferencia, melyre 2005. december 8–9-én a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke rendezésében, valamint a Magyar Köztársaság Kulturális Intézete társrendezésében, a nyitrai magyar felsőoktatás 45. évfordulójához kapcsolódó rendezvénysorozat részeként került sor. A konferenciát a Közép-európai Tanulmányok Kara, valamint A Csehországi és Szlovákiai Magyar Kultúráért Alapítvány támogatta.

A rendezvény céljával a szervezők a nyitrai magyar tanszéken folyó nyelvészeti és irodalmi kutatások bemutatását tűzték ki, a meghívott előadók között azonban a pozsonyi magyar tanszéken és magyarországi felsőoktatási intézményekben tevékenykedő szakemberek is jelen voltak. Az előadásokra nyelvészeti és irodalmi szekcióban került sor. A nyelvészeti szekció előadói a kétnyelvűség nyelvpolitikai, szociolingvisztikai és pszicholingvisztikai szempontú vizsgálatával kapcsolatos eredményeket mutatták be és vitatták meg. Az irodalmi szekcióban a barokk költészet alakváltozatait elemző és a két világháború közötti magyar katolikus költészetre vonatkozó előadások hangzottak el.

A nyelvészeti és irodalmi előadások párhuzamosan folytak öt nyelvészeti és két irodalmi témakörben. A konferencia első napján a barokk költészet alakváltozatairól négy előadást hallgathattak meg az érdeklődők.

Kilián István *Régi magyar Mária-síralmak a reneszánsz és barokk korban* című előadásának középpontjában a dramatikus prédikációkban (azaz devóciós drámákban) és a misztériumdrámákban előforduló Mária-síralmak álltak. Az előadó részletesen foglalkozott a Laskai Osvát latinul írt dramatikus prédikációjában szereplő Mária-síralommal, hangsúlyozva, hogy a műben alig érezhető tanító szándék, helyette a szerző az emberi fájdalom megnyilvánulására irányította hallgatóságát figyelmét. Elmondása szerint hasonló irányultságú a *Winkler-kódex* magyar nyelvű szenvedéstörténete is, mely részint Laskai devóciós passiójára, részint az *Ómagyar Mária-síralomra* utal vissza bizonyos elemeiben. A *Weszprémi-kódex* Mária-síralmában először fogalmazódik meg a magyar irodalmon belül a Fájdalmas Édesanya három kéreése együttesen: azaz, hogy ne halálával váltsa meg szent fia az emberiséget, s ha ez nem lehetséges, hadd haljon meg helyette ő, Mária, s ha ez sem lehetséges, hadd haljon meg ő is, Mária, fiával együtt. Negyedik kérésként hangzik el Jézus fájdalommentes halála. Az *Érsekújvári kódex*ben Mária mellékszereplőből főszereplő-

vé válik, az itt található passió már szinte teljesen Mária szenvedésévé fordítja Jézus passióját, s e Mária-siralomban is visszatérnek az *Ómagyar Mária-siralom* egyes motívumai.

A devóciós drámákban szereplő Mária-siralmak ismertetése után Kilián István áttért a misztériumdrámák Mária-siralmainak bemutatására. A misztériumdrámák gazdag örökségéből ötöt emelt ki: a csíksomlyói ferences zárda 1729-es szenvedéstörténeti előadását, Potyó Bonaventúra 1739 nagypéntekén előadott stációs misztériumjátékát, Bene Demeter minorita paptanár misztériumjátékát, egy 1759-ből származó csíksomlyói misztériumjátékot és Juhász Máté 1761-es misztériumjátékát. Esztétikai értékei miatt Kilián István az ezen utóbbi misztériumdrámában található Mária-siralmat tekinti a legjelentősebbnek.

Végezetül az előadó felhívta a figyelmet arra, hogy a dramatikus prédikációk és misztériumdrámák Mária-siralmi stílusfordalataikban, szóhasználatukban szoros kapcsolatot mutatnak az *Ómagyar Mária-siralommal*, ezért az *Ómagyar Mária-siralomról* ma már nem lehet ennek a 16. század közepétől folyamatosan kimutatható hagyománynak a figyelmen kívül hagyásával beszélni.

Medgyesy Norbert *Nagyheti siralomszövegek felvidéki illetőségű énekeskönyvekben, különös tekintettel Herchl Antal iskolamester munkásságára* címen tartotta meg előadását. Az előadótól megtudhattuk, hogy a csíksomlyói, XVIII. századi ferences nagypénteki, gimnáziumi misztériumjátékok kutatása és háttérének vizsgálata során vált nyilvánvalóvá a korabeli nyomtatott és kéziratos énekeskönyvekben található nagyheti siralomszövegek (Mária-, Ádám-, Péter- és Júdás-siralmak) összefüggése a dramatikus játékokkal. A Felvidéken keletkezett énekeskönyvek közül Medgyesy Norbert elmondása szerint a *Cantus Catholici* (Lócse, 1651; Kassa, 1674), a Náray György-féle *Lyra Coelestis* (Lócse, 1695) tartalmaz Mária-siralmat. Az előadó rámutatott a Náray-énekeskönyvben olvasható párbeszéd, cselekményt tartalmazó, tehát dramatikus népének és a középkori devóciós passiók, valamint a barokk iskolai színjátékok bizonyos megoldásainak hasonlóságára, majd rátért a pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban őrzött Herchl Antal-énekeskönyv (1765–1801) bemutatására. Elmondta, hogy a terjedelmes kézirat több, nagyon értékes, a felvidéki és az erdélyi (vö. Kájoni János: *Cantionale Catholicum*. Csíksomlyó, 1676; 1719) népének hagyományt híven tükröző XVII–XVIII. századi katolikus népéneket, valamint Herchl verses önéletírását és saját élete hivatali dokumentumainak másolatát tartalmazza, majd részletesen bemutatta az énekeskönyvben olvasható, ötszereplős Ádám-játékot és ismertette az eredetileg Ádám–Éva napján, karácsony böjtjén, december 24-én énekelt játék nagyhétre való átkerülésének okait. Medgyesy végezetül Herchl Antal darabját a XVIII. századi csíksomlyói misztériumdrámák, a katolikus *Vépi énekeskönyv* (1731), a *Dori énekeskönyv* (1763–1774) és a *Nagyölvédi énekeskönyv* (XVIII. század vége), a protestáns *Kecskeméti Graduál* (XVII. század vége) és a *Komáromi énekeskönyv* (1701) által jelzett hagyomány sorába illesztette bele.

Polgár Anikó *Felülírás és korrekciós igény a fordításban (Gyöngyösi István és Ányos Pál heroidafordításai)* című előadásában a máig megíratlan magyar műfordítás-történet egy fejezetéhez szolgáltatott adalékokat, a barokk fordításezsményt kifejező Gyöngyösi-féle, és a klasszicizmus fordításezsménye jegyében született Ányos-féle Ovidius-fordítás összevetése révén. Az előadás elméleti kiindulópontja az

a megállapítás volt, hogy műfordítás-történeti kérdések tárgyalásakor tudatosítanunk kell a fordítástörténeti *fejlődés* fogalmának anakronisztikus voltát: nem beszélhetünk a jobb módszer felé mutató *fejlődésről*, egy a fordításkereső radikális változását magába foglaló *folyamatról* viszont igen. Ennek a versformaváltásban is megmutatózó, s a tágabb értelemben vett irodalomtörténeti változások szerves részét képező folyamatnak a kiindulópontja az első heroida magyar fordítástörténetnek esetében Gyöngyösi Istvánnak négyrímű strófákban készült, bővítésalakzatokkal dúsított, barokk retorikájú átültetése. Ennek radikális ellentéte Dayka Gábor disztichonos, antikizáló, a pretextushoz alázattal viszonyuló fordítása, melyet a 20. századi rekonstrukciós fordításmódszer előzményének tarthatunk. A két pólus közötti átmenetnek tekinthető Ányos Pál páros rímű, a Gyöngyösi-fordítás aránytalanságaitól mentes fordítása.

Polgár Anikó megállapította, hogy ha elfogadjuk azt a tételt, hogy Ányos Gyöngyösi szövegének ismeretében dolgozott, akkor feltételezhetjük azt is, hogy Ányost Gyöngyösi plasztikus ábrázolásainak és konkretizációinak kiiktatásában is (csakúgy, mint a versforma megváltoztatásában) korrekciós szándék vezérelte. A korrekciós szándék feltételezését a példákkal is igazolható szövegösszefüggések és értelmezéssel hasonlóságok indokolják. A példák Gyöngyösi és Ányos szövegének a viszonyáról árulkodnak, de tágabb kontextusba helyezve tanulságokat vonhatunk le belőlük a két költő életművének viszonyára vonatkozóan is.

Csehy Zoltán *Árkádikus álom és kulturális emlékezet (Adalékok Vergilius II. eclogájának utóéletéhez)* címen tartotta meg előadását. Vergilius idillköltészetének legádázabb sorsú darabja alighanem a második, mely alapvetően theokritoszi nyomdokokon (lásd 3. és a 11. idill) és a Meleagrosz nevével fémjelezhető epigrammahagyomány (AP 12, 127) játékba vonásával meséli el Corydón pásztor reménytelen szerelmét Alexis iránt. Az irodalomértelmezés a kínos témát azzal mentegette, hogy a mű pusztán költői szárnypróbálgatásszerű fiatalkori ujjgyakorlat, s a tárgy a latin irodalom szokásos graecofilijából adódik, s ez az elgondolás mintegy kronológiailag is kijelölte a költemény helyét az életműben. Csehy Zoltán megállapítása szerint az antikvitástól öröklődő allegorikus értelmezések csak még kínosabbá tették a helyzetet, hiszen ezek a szerelmes Corydón mögött Vergiliust, Alexis alakjában pedig Pollio vagy Maecenas egy szolgafiúját látták: ezt az értelmezési tradíciót egyes filológusok tovább örökölték, mások nem autentikus értelmezői alapállásként értelmezve egy Szophoklész-anekdotából levezethető „későbbi koholmány-nak” tartják, s a szerzői szándék rekonstruálhatóságába vetett bizalom híveiként törlik az értelmezéslehetőségek univerzumából. A magyar irodalomban e szöveg recepciójának értékelésére ugyanezek a stigmatizáló eljárások voltak érvényesek. Faludi Ferenc 4. eclogája épp e vergiliusi témavariáns okán lett a szerző leginkább elmarasztalt műve, s nem esztétikai kritériumok alapján (vö. Császár Elemér, Sárközy Péter stb. véleményével), holott a mű érdekessége éppen abban rejlik – mutatott rá az előadó –, hogy az ecloga önnön olvasási stratégiáit is tematizálja és felfedi egy álominterpretáció kapcsán, miközben számos új értelmezési sítot nyit meg az aranykor jellegű álomlét szférájától kezdődően a kódolt referencialitásig. Amade László Cicerke-verseiben már csupán esztétikai tapasztalatként működik a vergiliusi alapmotívum, noha értelmezhetősége vitatott. Végezetül Csehy Zoltán arról beszélt, hogy Vergilius második (ún. Alexis-) idilljét Faludinál és Amadénál korábban, Zrínyi Miklós is játék-

ba vonta, ám teljesen más eszközökkel. Míg Faludi nem riadt vissza egy kárhozott szerelem ábrázolásától, Zrínyi szövegének vergíliusi stigmája maga a kompozíció. A Corydón–Alexis allegorikus viszony Zrínyinél heteroszexualizálódik, és egy vadász kesergésévé válik Viola kegyetlensége okán. Zrínyi a vergíliusi alaphelyzetet nemcsak a maga kompozíciós igényei szerint színezi ki, hanem kötetkompozíciós szempontokat szem előtt tartva is közelít a vergíliusi életpályamodellhez.

A konferencia második napját az irodalmi szekcióban (melynek témája a két világháború közötti magyar katolikus irodalom volt) Szabó Ferenc *Prohászka hatása a két háború közötti katolikus irodalomra* című előadása nyitotta meg. A kiváló irodalomtudós előadása több szempontból is időszerű volt: egyrészt a 2005. december 10-én megkezdődött Prohászka-emlékév miatt, másrészt, mert ismét ráirányította a figyelmet arra, hogy Nyitranak a magyar irodalom történeiseiben sokáig jelentős szerep jutott (Prohászka Ottokár például itt született), harmadrészt, mert Prohászka hosszú időre elfeledett, sokszor félreértelmezett életművével kapcsolatos újabb kutatások iránt is sikerült felkeltenie hallgatósága érdeklődését.

Szabó Ferenc előadása bevezetőjében Prohászka Ottokár irodalomszervezői tevékenységét és a modern magyar katolikus költészet megújításában betöltött szerepét értékelte, külön kiemelve a püspök kortársai által is (Négyessy László, Kosztolányi Dezső) rendkívül méltányolt stílusát, formaérzékét. Az előadás gerincét Prohászka és a korabeli magyar irodalom kapcsolatának (Ady, Kosztolányi, Szabó Dezső, Áprily Lajos), illetve Prohászkanak a korabeli keresztény irodalomra (Sík Sándor, Mécs László, Harsányi Lajos, Reményik Sándor) gyakorolt hatásának elemzése képezte. Az előadó részletesen kifejtette, hogy a püspök írásainak, valamint élet- és irodalomszemléletének Sík költészetére és irodalomfelfogására gyakorolt hatása elsősorban a költő *Szembe a Nappal* ciklusának a modern ember dekadenciájával szembenálló életigenlésében és a cselekvő hit lírai megszólalításában érhető tetten, de kimutatható a teljes Sík-életműből is. Szabó Ferenc Prohászka Ottokárnak a magyar katolikus költészetre gyakorolt hatásáról szólva olyan kérdéseket vetett föl (szociális elkötelezettség, szépség és hit összefüggései stb.), melyek a szekcióban elhangzott további előadásokban is minduntalan visszatértek.

Cs. Varga István *Harsányi Lajos és Sík Sándor költészetéről* szóló előadása kezdetén Prohászka és Ady műveinek a katolikus lírát megújító triász: Harsányi Lajos, Sík Sándor, Mécs László világnézetére és irodalmi felfogására gyakorolt hatását vizsgálta fel, majd rátért a Lenau- és Harsányi Lajos-versek képi világa, motívumrendszere közti hasonlóság bemutatására. A hallgatóság megtudhatta, hogy mindkét költő téma- és formavilágát döntően alakította a magyar táj: Lenau költészetét végigkísérték a puszták és nádasok világából kölcsönzött képek (pl. *Schilflieden – Nádi dalok*), ugyanígy a Hanság ihletése Harsányi lírájának képi világában és tematikájában is kimutatható.

Cs. Varga István előadása második felét Sík Sándor költészetének szentelte. Sík költői világvilágának legegységértelműbb megfogalmazását – ahogy Szabó Ferenc is – az első kötet címadó versében, a *Szembe a Nappal* c. költeményben találta meg, s rámutatott Prohászka „diadalmas világnézeté-nek” a költő életművében fellelhető visszhangjára. Sík alapvetően optimista, életigenlő költészetének hibájaként az előadó a túl könnyed verselést nevezte meg, s szavá tette a könnyen aratott siker veszélyét (hiszen a költő környezetében szinte minden keresztény téma megverselésé-

se maga után vont a sikert): a felületessé válást is. A könnyed, áradó versbeszéd ösztövérebbé, az emocionális áradás visszafogottabbá válását Cs. Varga István Radnóti Sándor hatásának tulajdonította (Radnóti Szegeden volt Sík tanítványa). Végezetül az előadó röviden vázolta Sík Sándor egyetemi tanárként, tankönyvíróként, a cserkészmozgalomban végzett munkáját, s a *Vigilia* szerkesztésében betöltött szerepét.

Cs. Varga Istvánt követően Bárczi Zsófia *Mécs László költészete az ötvenes-hatvanas években* című előadása hangzott el. Az előadó beszámolt az 1941-es *Mécs László összes versei* c. kötet megjelenése után keletkezett költemények sorsáról – megtudhattuk, hogy a negyvenes-ötvenes-hatvanas években írt versek egy része máig kiadatlan (mintegy 210 Mécs-verset őriz a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattára, számos kiadatlan vers pedig magánszemélyek birtokát képezi). Az előadó főként a költő politikai verseivel foglalkozott: ismertette az ÁVO által elkobzott kéziratos gyűjtemény szerepét Mécs letartóztatásában, s megállapította, hogy az 1945–1953 közt keletkezett, kiadatlan Mécs-versek többsége a szovjet megszállásra, a zsarnokságra, az állam bűneire vonatkozó politikai utalásokat hordozott. Ezzel kapcsolatban hívta fel a hallgatóság figyelmét az ismertetett Mécs-verseknek a magyarországi jeremiáirodalom hagyományába való beágyazódására és a *Querela Hungariae*-toposz felbuklására a korszak lírájában. Mécs politikai költészetén kívül a költő ezen időszakban keletkezett palinódiáival foglalkozott az előadó – Mécs ötvenes-hatvanas évekbeli költészetének másik nagy vonulatát ugyanis az egykori szerepre reflektáló, illetve az első költői korszak verseit motivikusan-tematikusan megidéző palinódiák alkotják. Végezetül Bárczi Zsófia rámutatott, hogy Mécs munkásságának olykor szélsőséges megítélésében mekkora szerepet játszott a pusztán részlegesen ismert életmű.

P. Jáki Sándor Teodóz *Felnézünk a Felvidékre a népi vallásosság átélés és megőrzött kincsei miatt* c. előadásában a felvidéki egyházi népénekekkel kapcsolatos ismereteit osztotta meg hallgatóságával. Az előadó több évtizede foglalkozik a felvidéki, azon belül pedig a zoboralji népénekek gyűjtésével és tanulmányozásával. Mostani előadásában Jáki Sándor Teodóz a vágai, nagymácsédi, diószegi templomi énekes passiókat ismertette, majd a vágai ostyahordás szokásába vezette be hallgatóságát. Ismertette és értékelte a köbölkúti Stampay János által összeállított egyházi énekgyűjteményt, az ún. *Stampayt* is. Végezetül az előadó a felvidéki vallási népi hagyomány megőrzésének a jelenkorban való nehézsége miatti aggodalmának adott hangot.

A konferencia irodalmi szekciójának záróelőadását Ásványi Ilona tartotta *Irodalmi hagyatékok egyházi gyűjteményekben* címmel. Az előadó bevezetésképpen az egyházi könyvtárak történetét és felépítését, illetve az egyházi könyvtárakban őrzött gyűjteményeket és a gyűjteményekben található hagyatéktípusokat ismertette, majd röviden összefoglalta az egyházi könyvtárak 20. századi történetét, kiemelve az 1948-as államosítás és a szerzetesrendek 1950-es feloszlása után bekövetkezett változásokat. Ettől kezdve két könyvtár (Zirc, Gyöngyös) állami műemlék-könyvtárként működött, néhány műemlékkönyvtár (Pálos Könyvtár, Pannonhalma) az egyház kezelésében maradt, illetve egy-egy főiskola „segéd- és háttérintézményeként” szolgált (Főegyházmegyei Könyvtár, Eger) – a legtöbb egyházi könyvtár azonban könyvraktárrá silányult. Az előadó felhívta a hallgatóság figyelmét arra a saját

tosságra is, hogy az egyházi gyűjteményekben a könyvtár, a levéltár és a múzeum egyfajta szimbiózisban él, így esetenként kérdéses, hogy adott dokumentum levéltári vagy könyvtári anyagnak számít-e, majd kitért az egyházi könyvtárakban őrzött gyűjtemények jellegének ismertetésére: részletesen bemutatta a pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban őrzött három különgyűjteményt (Benedictina, Jesuitica, Kézirattár). A Kézirattárban található hagyatékok közül az előadó a Mécs László-hagyatékkal kapcsolatos kérdéseket járta körül. Végezetül Ásványi Ilona felhívta a jelenlevők figyelmét az egyházi könyvtárakban, különgyűjteményekben tárolt dokumentumok viszonylagos feltáratlanságára, s az ebben rejlő tudományos kutatási lehetőségekre.

A nyelvészeti szekcióban a konferencia első napján két pszicholingvisztikai témájú előadás hangzott el, ami mindenképpen örvendetes, hiszen pszicholinvisztikával Szlovákiában magyar viszonylatban sajnos kevesen foglalkoznak

Navracsics Judit *Kétnyelvűség pszicholingvisztikai megközelítésben* című kiváló előadásában a pszicholingvisztikai kétnyelvűségi kutatások egyik alapkérdését taglalta, hogy vajon miként tárolják a kétnyelvűek a két nyelvet az agyban: elkülönítlen vagy egységesen. A kétnyelvű agy működéséről, tárolási mechanizmusairól eltérőek a vélemények a tudományos tapasztalatok, kísérletek sokszínű eredményeinek köszönhetően. Kérdéses, hogy vajon a nyelvtanulás módja és életkora befolyásolja-e a tárolást. A neurolingvisztikai bizonyítékok nem egyértelműek, a műszeres (PET, fMRI, EKP) vizsgálatok alátámasztják az egységes és az elkülönült tárolást is. Az már bebizonyosodott, hogy a nyelvtanulás módja, tehát hogy formális vagy informális keretek között válik az egyén kétnyelvűvé, más tárolási mechanizmust eredményez. A formális tanulás elkülönült, az informális pedig közös tárolást bizonyít. A kétféle memóriarendszernek, amely a kétnyelvű beszédprodukción keresztül vizsgálja (a deklaratív és a procedurális) más-más szerepe van a beszéd létrehozásában attól függően, hogy milyen életkorban kezdte az egyén a második nyelv elsajátítását, valamint hogy milyen az egyén második nyelvnek való kitettsége. Míg a második nyelv tanulóknál a deklaratív memória mellett a procedurális szinte nem is működik, a kétnyelvűvé válás hozzájárul a procedurális memória újraéledéséhez, legyen az bár milyen életkorban.

A pszicholingvisztika kísérleti eredmények elemzésével próbálja megadni a választ a tárolási mechanizmusokkal kapcsolatban. Az egyik leggyakoribb módszer a mentális lexikon vizsgálatára a szóasszociációs tesztek alkalmazása. Ezekből kiderül, hogy a leggyakoribb kapcsolatok a paradigmikusak, amelyek magában foglalják a szinonim, antonim, meronim, hiponim és hiperonim kapcsolatokat, valamint az azonos szemantikai mezőhöz való tartozást. A szintagmatikus kapcsolatok a kollokációkat jelzik, azonban vannak fonetikai alapú kapcsolatok is és nyelvi-logikai kapcsolatokat nem képező linkek. Az előadásban bemutatott vizsgálat ahhoz nyújtott további bizonyítékokat, hogy a kétnyelvűek mentális lexikonában a tárolás közös, bár a kétnyelvűvé válás időpontja szignifikáns különbséget eredményez a szavak között kialakított kapcsolatokban: a korai kétnyelvűeknél a paradigmikus, a későiekéknél a szintagmatikus válaszok vannak szignifikánsan túlnyomó többségben.

Vančoné Kremmer Ildikó *A szövegértés fejlődése kiskamaszkortól 18 éves korig* c. előadásában az anyanyelvi szövegértés problémáit elemezte 11–18 éves magyar–szlovák kétnyelvű gyermekek magyar beszédértése fejlődésének vizsgálatán keresz-

tül. Az előadás egy többéves kutatás eredményeit összegezte. A szövegértés valós idejű vizsgálatában 4 szlovákiai magyar és egy magyarországi iskola egy-egy osztályának diákjai vettek részt. Az előadás legfontosabb következtetése, hogy a vizsgált csoportokban az átlagosan jónak mondható szövegértési szintet az érettségiző korosztály érte el, s az összefüggések felismerésének biztonsága még ebben a korosztályban sem mindenkinél megfelelő. Az egyéni teljesítményeket is figyelembe véve a spontán fejlődés – valószínűleg nagyon eltérő egyéni háttérrel feltételezve – van akinél megfelelő, de van akinél a szövegértési szint stagnálása figyelhető meg. Mindezek a tények azt mutatják, hogy az egyéni fejlesztés a gyöngye szövegértést mutató diákok esetében döntő fontosságú, s hogy oktatásunknak (a magyarországinak és a szlovákainak egyaránt) e tényt figyelembe kell vennie, s az egyéni fejlesztésre nagy hangsúlyt kell fektetnie. A szlovákiai magyar domináns diákok a szövegértés terén nem mutatnak különbséget a magyarországi diákokhoz képest. A szlovák tanítási nyelvű iskolába járó diákoknál is bizonyos javulás mutatható ki a magyar szövegértési készségben, de a javulás mértéke nagy egyéni különbségeket mutat, s elmondható, hogy a szlovák tanítási nyelvű iskolába járó diákok magyar nyelvű szövegértési szintjének fejlődése önmagától esetleges.

A konferencia pszicholingvisztikai blokkját két – a magyar nyelv szlovákiai változatában meglévő kölcsönszavakat nyelvjárástani és a termékmegnevezésekben megjelenőket nyelvtervezési szempontból vizsgáló – előadás követte. Sándor Anna *Nyelvjárásaink régi kölcsönszavai mai szemmel* c. előadásában nyelvjárásaink valódi tájszavait a kontaktológia mai szemlélete felől közelítette meg, ugyanis eredetüket tekintve a valódi tájszók mennyiségileg jelentős csoportját alkotják a különböző nyelvekből átvett kölcsönszók. Számuk különösen a peremnyelvjárások és a nyelv-szigetek szókészletében számottevő. Az előadó rámutatott arra, hogy a kérdés dia-kron szempontú megközelítése elképzelhetetlen a társtudományok idevágó ismeretanyagának felhasználása nélkül, mindenekelőtt a történettudományi, népességföldrajzi, néprajzi, stb. kutatások eredményei segíthetnek a kérdés megválaszolásában. A kölcsönzés és maradványhatás kérdésének rövid tisztázása után a különböző nyelvjárástörténeti források közül (Valló Albert: *Tót jövevényszók.* MNyr., 1904; Sima Ferenc: *Szlovák lexikális hatások a Nyitra-vidéki magyar nyelvjárásokban, 1940*) azokat vette szemügyre a szerző, melyek bizonyítottan vagy feltételezetten szlovák eredetű valódi tájszókat tartalmaztak.

Misad Katalin *A kétnyelvűség vetületei az élelmiszeripari termékek szlovákiai magyar megnevezésében* c. előadásában arra mutatott rá, milyen nehézségek merülnek fel szlovákiai magyar viszonylatban az egyes szakszók és -kifejezések összevetésében és azonosításában. Tapasztalatai szerint a megfeleltetést leginkább a két nyelv elemeinek motivációjában előforduló különbségek nehezítik. A bemutatott példák is azt igazolták, hogy a szlovákiai magyar megnevezésekben gyakran a szlovák kifejezés motivációjának megfelelő tükörfelfejtés rögzül. Ugyanakkor a két ország eltérő és hiányos szabványrendszere, valamint a szlovák és a magyar nyelv eltérő formai sajátosságai is rányomják bélyegüket a szlovákiai magyar szakszókinccs állapotára és használatára. Szlovákiában a szaknyelvek írott és beszélt változata kevésbé különül el egymástól, a sajátos szaknyelvi fordulatok használatának nem volt mikor és hol kifejlődni. A szlovákiai magyar szaknyelvi tervezés feladata a szlovák terminusok pontos magyar megfelelőinek azonosítása, szükség esetén létrehozása

s a szlovákiai magyar köztudatba való beépítése. Ennek megvalósítása pedig lehetetlen egy átfogó, reálisan megszerkesztett program és az anyaországi, valamint hazai nyelvészek és az egyes szaktudományok képviselőinek segítségével nélkül.

A konferencia nyelvészeti szekciójának második napján nyelvpolitikai tárgyú, a nyelvcsere folyamatát vizsgáló, a névtani kutatások kétnyelvűségi vetületét, ill. a közösségi és egyéni kétnyelvűség ritkábban vizsgált írásbeli megjelenési formáját feltáró előadások hangzottak el, zárásképpen pedig a kétnyelvűségkutatás teljesen új lehetséges területéről, nevezetesen a finnugrisztikában eddig máig hiányzó kétnyelvűségi szempontú kutatások szükségességéről hallhattak a jelenlevők.

Kontra Miklós *Fenntartható lingvicizmus* c. előadásában a nyelvi alapon meghatározott csoportok társadalmi diszkriminációjáról (a lingvicizmusról) szolt. E fogalmat Tove Skutnabb-Kangas 1988-ban alkotta meg, elsősorban a nemzetállamokban kisebbségi nyelveket beszélőket sújtó, tehát a nyelvek közti diszkriminációra. Az előadó a fogalmat az egy nyelven belüli diszkriminációra alkalmazta, bemutatván a magyar nyelvközösségre is nagyon jellemző standard nyelvi ideológiát és a nemstandard változatok beszélőinek stigmatizációját. A Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat adatai szerint a nyelvművelők és nyomukban az iskolai tanítók és tanárok a magyarországi magyarok több mint felének meg kívánják változtatni a beszédét és a nyelvi ítéleteit. A magyar nyelvközösségben (a legtöbb európai nyelvközösséghez hasonlóan, de eltérően az izlanditól, az arabtól, a hébertől, s a norvégtól is) a „presztízsalapú helyesség” és a „preskriptív helyesség” egymást támogatják, más-képp mondva: a társadalmi elit nyelvváltozata és a nyelvművelők előírta nyelvváltozat nagyrészt egybeesik, s ez élte a lingvicizmust. A standard nyelvváltozat bizonyos nyelvi változatait iskoláskorban vagy később (szinte) lehetetlen már megtanulni, ha valaki nemstandard változatot beszélő nyelvközösségbe született bele. Bizonyos nemstandard nyelvi változatok kiiktatása úgyszintén (szinte) lehetetlen iskoláskorban vagy később. Nyelvművelő szempontból azok a szabályok a legjövődellemezőbbek, amelyeket a beszélők mindig meg fognak sérteni, hiszen ezek ellen a szabályok ellen mindig lehet küzdeni. Például a „suksükölés”-ről vagy a határon túli magyarok által használt szlovakizmusokról, „idegenszerűségek”-ről mindig lehet előadásokat tartani vagy cikkeket írni, hisz a kétnyelvű magyar sosem beszélhet úgy, mint az egynyelvűek. A lingvicizmus fenntartásához tehát olyan előíró szabályok is kellenek, amelyek (szinte) megtanulhatatlanok iskoláskorban vagy később. A szociolingvisták dolga a fenntartható lingvicizmus fenntarthatatlanná tétele.

A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogi helyzete nemzetközi összevetésben és a továbblépés lehetőségei című előadásában Szabó Mihály Gizella elsősorban azt a kérdést vizsgálta, hogy helytálló-e az a szlovák oldalról gyakran hangoztatott érv, hogy Szlovákia a nemzetközi standardok szintjén biztosítja a kisebbségi nyelvhasználati jogokat. Előadása első részében áttekintette a Szlovákia által is ratifikált nemzetközi egyezményeket, majd pedig a kisebbségi nyelvi jogokkal kapcsolatos néhány alapvető kérdés (egyéni vs. kollektív jog, diszkriminációmentesség, a többségi és a kisebbségi nyelv státusza stb.) nemzetközi szabályozásáról beszélt. Mindezek alapján megállapítható, hogy nemzetközi összevetésben Szlovákia a középmezőnyben foglal helyet (legalábbis az európai államok között), legtöbb esetben csak a nemzetközi szerződésekben megfogalmazott minimális kötelezettségeknek tesz eleget. A kisebbségi nyelvhasználati jogok magasabb szintű biztosításához elengedhetetlen

volna a jelenlegi jogszabályi lehetőségek maximális kihasználása, az államnyelvtörvény és a kisebbségi nyelvhasználati törvény módosítása, esetlegesen a jogok érvényesítésének bírósági úton való kikényszerítése.

Borbély Anna *Színterek és nyelvválasztás – vizsgálatok a valóságos idő hatásáról* c. előadásában a nyelvcsere folyamatát vizsgáló kutatását ismertette, amelyhez 1990-ben és 2000/2002-ben végzett szociolingvisztikai adatgyűjtést. Előadásában a nyelvhasználati színterek összefüggésében a nyelvválasztás tíz éves változását elemezte. Összegzőképpen meghatározható, hogy a három válaszkategória szerint (románul, románul és magyarul, magyarul) hogyan csoportosíthatók a vizsgált szituációk. A nyelvhasználati színterek (szituációk) és a nyelvcsere viszonyára az a jellemző, hogy a nyelvcsere kezdetekor a közösségi (A) nyelv minden szinten „teljes” nyelvként volt használatos, majd a folyamat során a közösségi (A) nyelv használatát kiszorítja a többségi (B) nyelv.

A kétegyházi román–magyar nyelvcsere folyamatában az 1990-es és a 2000/2002-es adatok szerint a közösségi vagy az A nyelvhez és a többségi vagy a B nyelvhez úgy kapcsoljuk a színtereket (szituációkat), hogy a három válaszkategória közül a legmagasabb százalékos értéket vesszük alapul. Eszerint 1990-ben és 2000/2002-ben a közösségi vagy az A nyelvhez kapcsolt színterek és szituációk a *vallás*: imádkozás, hívőkkel történő beszélgetések, prédikáció; *család*: testvérrel történő beszélgetések; *közösség*: időssekkel történő beszélgetések; *munka*: háztáji munkatársakkal történő beszélgetések; *írás*: sírfeliratok. Az 1990-es adatok közül két szituációban: testvér és háztáji munkatársak a románul válaszkategória értékei nem érték el az 50 százalékot, viszont tíz évvel később már igen. A sírfelirat nyelve olyan komoly változáson ment át a tíz év alatt, hogy a *románul* válaszkategória százalékos átlagérték és a *magyarul* válaszkategória százalékos átlagérték megegyezik egymással. Ez a szituáció azért került mégis ebbe a listába, mert az 1990-es *románul* válaszkategória százalékos átlagérték: 78,6 volt.

A két időpontban vizsgált 25 szituáció közül tehát az A nyelvhez (a románhoz) hét szituáció köthető, az A és a B nyelvhez négy szituáció kapcsolható, valamint a B nyelvhez (a magyarhoz) 14 szituáció tartozik. Ezek ismeretében megállapítható, hogy a kétegyházi közösségben a román–magyar nyelvcsere a folyamat második szakaszába lépett, s a befejező szakasz felé tart. A vizsgált színterek (szituációk) szerint: a) visszafordult a nyelvcsere a családban, az öregekkel, a közügyek intézésekor, az egészségügyben, káromkodáskor; b) nincs olyan szintér (szituáció), ahol ne lett volna valamilyen változás; c) folytatódott a nyelvcsere: templom, iskola, munkahely, írás.

Bartha Csilla *A nyelvcsere összehasonlító vizsgálata hat magyarországi kisebbségi közösségben. Egy országos szociolingvisztikai kutatás módszerei és fobb eredményei* c. előadás első része elméletileg tekintette át a többnyelvű államokban létező közösségi elrendezések típusait, majd részletesen elemezte ennek leggyakoribb megvalósulási formáját, a fokozatos nyelvcsereét. A kérdésre vonatkozó meghatározó nemzetközi és Kárpát-medencei szociolingvisztikai kutatások szakirodalmi áttekintése után a nyelvcserevizsgálat már meglévő és lehetséges módszertani útjainak részletes elemzése következett. Az előadás harmadik egysége, amely egy, a Nemzeti Kutatásfejlesztési Programok (NKFP 5/126/2001) által támogatott 2001 és 2004 között végzett országos szociolingvisztikai kutatás főbb célkitűzéseit, mód-

szereit és néhány eredményét mutatta be, egy más nyelvi elrendezésekben is alkalmazható lehetséges vizsgálati modellt kínált a nyelvcsere kutatói számára. Az NKFP-kutatás során a projektum résztvevői ugyanis elsőként tettek kísérletet arra, hogy a nyelvcsere folyamatát több (szám szerint hét) kisebbségi közösségben azonos elméleti és módszertani keretben, egy időben, összemérhető módon vizsgálják.

Bauko János *Köszönés- és megszólításformák kétnyelvű környezetben* című előadásában a köszönés- és megszólításformákat vizsgálta kétnyelvű környezetben. A bemutatott empirikus adatokat két révkomáromi alapiskola 10 és 15 éves diákjai körében 100-100 adatközlővel lefolytatott kérdőíves felmérés eredményei adták. A magyar tanynyelvű iskolában a magyar köszönés- és megszólításformák dominálnak, a szlovák alakváltozatok csak ritkán használatosak, ami a diákok magyardomináns kétnyelvűségével függ össze. A szlovák tanítási nyelvű iskolában a szlovák formák gyakoribbak, ami a tanulók szlovákdomináns kétnyelvűségével függ össze, de a korpuszban szép számmal találhatók magyar példák is. Az előadó ezt azzal indokolta, hogy a diákok egy része nemzetiségileg vegyes családokban él, ahol gyakoribbak a kódváltások. Ennek hatása a köszönés- és megszólításformákban is megmutatkozik. A magyar tanítási nyelvű iskolában a köszönésfajták gyakorisága a következő volt: 1. *Szia*. 2. *Heló*. 3. *Jó napot!* 4. *Csókolom*. 5. *Csó*. 6. *Szevasz*. 7. *Dicsértés-sék*. 8. *Csá*. A szlovák tanítási nyelvű alapiskolában a szlovák nyelvű alakváltozatok közé magyar formák is beékelődtek: 1. *Ahoj*. 2. *Čau*. 3. *Dobrý deň!* 4. *Szia*. 5. *Heló*. 6. *Szevasz*. 7. *Nazdar*. 8. *Bozkávam*. Az egyes köszönések különféle alakváltozatban élnek. A diákok szólítónevei közül a legelterjedtebbek a becenevek. Mindkét iskolában az *-i* a legmegterheltebb becenevképző. Az előadó rámutatott arra a tényre, hogy a magyar–szlovák kétnyelvű környezet nagymértékben befolyásolja a köszönés- és megszólításformák használatát is. A kétnyelvűek bővebb készletből válogathatnak, s a mentális lexikonból aktivált forma kiválasztása a kommunikációs helyzettől, partnertől, pragmatikai tényezőktől stb. függ.

Vörös Ferenc *Adalékok a kétnyelvűség névtanához* c. előadása a szlovákiai magyarság névtani arculatának vizsgálatához jelentett újszerű megközelítést. Az előadó közvetetten azt igyekezett bemutatni, hogy a tulajdonnév maga többek között szocio-, pszicho- és etnolingvisztikum. Nem *ab ovo* az, hanem függőségei teszik azá. Mindenekelőtt az a beszédaktus, amelyben az adott névegyed megszületik. Másodsorban a beszédhelyzetben válik azzá, amelyben egyén és közösség használja. A kétnyelvű környezet a nevet még érdekesebbé teszi a kutató számára. Ez utóbbi kérdéssel korábban behatóan sem a névtanósok, sem egyéb tudományágak képviselői nem foglalkoztak. Az előadás a szlovákiai magyarság névtani kérdései közül a következő témaköröket érintette:

1. a SzSz (szlovákiai szlovák), a MM (magyarországi magyar) és a SzM (szlovákiai magyar) családnévanyag eredet szerinti összetételének összevetését, és az SzM peremhelyzetéből adódó ilyen irányú köztességet;

2. a keresztnévkölcsonzések integrációját könnyítő tényezőket; a kvázimeta-nyelvi keresztnévpárok létrejöttének mikéntjét és okait;

3. a szlovákiai magyarok ún. kétkeresztnévűségét, amely az anyanyelvű megnyilatkozásokban az *Alžbeta* ~ *Erzsébet* típusú metanyelvi párok beszédhelyzettől függő váltogatásában ragadható meg;

4. a magyar > szlovák, szlovák > magyar irányú keresztnévkölcsönzések, ez utóbbin belül külön hangsúlyt kaptak a visszakölcsönzések [pl. SzSz *Gejza* ~ MM *Gějza, Géza*; szlk. *Gejza* (< m. *Gějza* ‘Széchenyi István’ m. *Gějza* > m. *Gëjza* > m. *Géza*); SzM *Géza* és *Gejza*];

5. a szlovák > magyar irányú alaki keresztnévkölcsönzéseket mint jellegzetes felvidéki regionalizmusokat (pl. *Denisza, Lucia; Dusan, Martin*; stb.);

6. a szlovákiai magyar keresztnévkincs ún. kváziyitottságát, amely abból adódik, hogy két zárt rendszerből meríthet: a MM-ból és a SzSz-ból;

7. a pragmatikai síkon jelentkező szlovák névkiegészítők SzM-ban történő integrációját, amely jelenségcsoport egyúttal lexikai kölcsönzésnek is számít; az egyke-resztnevűség kérdését, amely egyfelől a MM és a SzM viszonylatában közösségi szinten jelentkező, jellegzetesen regionális hiányjelenségként, másrészt a SzSz és SzM viszonylatában szláv kölcsönzésként írható le. Ez utóbbi jelenséget a szerző a Galánta közelében fekvő Felső- és Alsószelei szinkrón és történeti kutatásai alapján mutatta be.

Menyhárt József *„Ne haragúdjon hogy meg kérem Magát!” Lakossági kérvények nyelvi elemzése* c. előadásában a Nyékvárkonyi Községi Hivatalhoz 2005. január–november között benyújtott lakossági kérvények anyagán vizsgálta a benyújtott magyar és kétnyelvű kérvények nyelvi megformáltságát, a kérvények nyelvválasztását, továbbá arra kereste a választ, hogy van-e empirikusan mérhető hozadéka az 1999-ben életbe lépett kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó törvénynek. A kérvényanyag elemzése alapján az előadó leszögezte, hogy bár a lakosság gyakrabban ír magyar nyelvű kérvényt, mint 1999 előtt, a kérvények, ill. válaszok nyelvi megformáltságában az esetlegesség, a gyakori tükörfordítások és tükörszerkezetek jelenléte a jellemző.

Presinszky Károly *Különbségek egy szlovák–magyar kétnyelvű beszélő szóbeli és írásbeli megnyilatkozásai között* c. előadásában egy olyan szlovák anyanyelvű és nemzetiségű személy megnyilatkozásait elemzi, aki felnőtt korában kezdte el tanulni a magyar nyelvet. A célnyelvi környezetből való távozás után a magyar nyelvet csak ritkán használta, jelenleg szlovák egynyelvű környezetben él. A vizsgálat célja az volt, hogy példák segítségével szemléltesse a felnőttkori szlovák–magyar egyéni kétnyelvűség jellegzetességeit, feltárja az adatközlő magyar nyelvi kompetenciáját, kódválasztási és kódváltási sajátosságait, valamint rámutasson a kétnyelvű egyén írásbeli, ill. szóbeli megnyilatkozásai közötti különbségekre. Az összegzés során az előadó rámutatott arra, hogy az adatközlő szóban és írásban jelentős mértékben felülreprezentálja a tárgyas ragozást. A nyelvi hiányt az írásbeli közlésekben körülírással, sajátos szóalkotással, míg szóban inkább kódváltással oldja fel.

Kozmács István *A finnugrisztika adóssága és lehetőségei a kétnyelvűség-kutatásban* c. előadásában a finnugor nyelvek kutatásának új lehetőségeit vázolta fel. Annak ellenére, hogy az utóbbi időben részletes leíró nyelvészeti vizsgálatok is zajlanak, melyek túllépnek a hagyományos grammatikák megközelítési módján és valamely modern nyelvelméleti keretben vizsgálnak egy adott finnugor nyelvet – A legutóbbi finnugor kongresszus (2005. Joskar-Ola) után pl. nemzetközi projekt bontakozott ki a finnugor nyelvek tipológiai kutatásokba való bevonása érdekében (Uralic Typological Database Project) –, van azonban két területe e nyelvek kutatásának, amelyen jelentős az elmaradás: a szociolingvisztika és a pszicholingvisztika.

Teljesen tisztázatlan és semmiféle egzakt ismeretünk nincs a beszélők lakóhely, foglalkozás, életkor szerint megoszló nyelvhasználati szokásairól. Valójában semmit sem tudunk például az idősebb korú lakosság kétnyelvűségéről, jóllehet ennek a korosztálynak falun elsőrangú szerepe van a családban történő nyelvátadás során, az iskolás kor előtti második nyelv elsajátításának folyamata is ismeretlen: nem tudjuk, hogy az iskolába lépő gyermekek milyen második (= orosz) nyelvismerettel rendelkeznek, nem tudjuk, hogy milyen a nyelvismeret szintje szerint egyik nyelven domináns kétnyelvűek, vagy a mindkettőt azonos szinten beszélő balansz kétnyelvűek aránya.

A szociolingvisztikához hasonlóan elmaradnak a pszicholingvisztikai kutatások. A kétnyelvű populációt célzó pszicholingvisztikai kutatások fő kérdései – azaz hogy azonos-e a két nyelv feldolgozása, illetve hogyan kapcsolódik egymáshoz a két lexikon – terén egyetlen egy dolgozat nem született. Semmit sem tudunk többek között arról, hogy e népek körében a kétnyelvűségnek a beszélőre milyen kognitív hatása van.

A legfontosabb teendők az előadó szerint a következők:

- feltárni, hogy az egyes finnugor nyelveket beszélő közösségek egyes csoportjai számára mely nyelvváltozatok állnak rendelkezésre;
- milyen a viszony az egyes nyelvváltozatok között, a többnyelvűség és a diglosszia szempontjából;
- feltárni a kódváltás/kódválasztás jelenségét: milyen külső és belső okok jelentkeznek, milyen a kódváltás típusainak vizsgálata;
- az anyanyelv használatának vizsgálata formális és informális közegben;
- a nyelvi kontaktushatások, kontaktusjelenségek kutatása;
- a szórvány csoportok nyelvhasználati jellegzetességeinek vizsgálata.

A konferencia nyelvészeti szekciójának érdekes színfoltja és gyakorlati szempontból is kiemelkedően fontos mozzanata volt az a kerekasztal-beszélgetés, mely a pozsonyi magyar tanszék és a nyitrai magyar kar diákjai részvételével folyt, s melynek témájaként a hallgatók szlovák nyelv tudásának színjete, a többségi és kisebbségi nyelv viszonya az egyetemi oktatásban, valamint az egyetemek tannyelvpolitikája szolgált. A téma időszerűségét igazolta, hogy a hallgatóság és a kerekasztal-beszélgetés résztvevői között pezsgő vita alakult ki. A jelenlévők megegyeztek abban, hogy az anyanyelven is folyó egyetemi képzésben jól átgondolt tannyelvpolitikára lenne szükség, mely egyelőre sajnos felsőoktatásunkból hiányzik vagy *ad hoc* jellegű.

Mind az irodalmi, mind a nyelvészeti szekcióban elhangzó előadások élénk párbeszédet vontak maguk után, melyek egyértelműen igazolták a szakmai konferenciák szükségességét, s a nyitrai és a pozsonyi magyar tanszékeken folyó tudományos munka magas színvonalát. Egyre nyilvánvalóbb, hogy a szlovákiai magyar humán értelmiségnek ma már meg van a hazai tudományos élet működtetésére az igénye. A nyitrai magyar tanszék szándéka szerint ezt a rendezvényt a jövőben évente ismétlődő konferenciák fogják követni.